

Filli Su Saati

Bundan 9 asır önce El Cezerî, insanlığın çeşitliliğine ve o dönemde İspanya'dan Orta Asya'ya kadar yayılan İslam'ın evrenselliğine duyduğu hayranlığı göstermek için oldukça ayrıntılı olan "*Filli Su Saati*"ni tasarlamıştı. İslam dünyasının zenginliğini eserine yansıtmak isteyen El Cezeri, Arşimet su prensibine; Hint saati ve Hint fili, Mısır Zümrüdüanka'sı, Arap figürleri, İran halısı ve Çin ejderlerini takviye etmişti. Peki, bu muazzam görsele sahip saat nasıl çalışıyordu?

Kale üzerindeki figürün Selahaddin Eyyubi olduğu, El Cezerî'nin büyük lidere duyduğu saygıyı ifade etmek için kullandığı düşünülüyor.

Ayrıca, saatte kullanılan unsurlar ülkeleri ve ticareti de simgelemekte olup, her hayvan bir miti dile getiriyordu; fil kraliyet ve soyluluğu, Zümrüdüanka yeniden doğuş ve hayatı, ejder ise güç ve yenilmezliği...

El Cezerî, öncülerinden daha iyi tasarlanmış, daha verimli ve daha yüksek kapasiteli makineler geliştirmek istiyordu. Bu açıdan bakıldığında, saatin görüntüsü ihtişam duygusu

uyandırmakla beraber, temel özelliği dibi delik bir kâsenin düşey batması yerine, ağzı etrafında çevrilerek bir saatlik çevrimini tamamlanmasıdır. Bu özellik zaman ölçüm sisteminin kalbini oluşturur. Delikli kâse, filin karnına yerleştirilen bir su tankının içinde yüzer. Suyla dolan kap yavaşça batarak yana yatar, bu esnada da kendisine bağlı üç ip çeker. Bu üç ip, teker teker bırakılan otuz tane topu, ejderlerin hareketini ve kendi etrafında dönen kâtip figürünü kontrol eden mekanizmaları harekete geçirir.

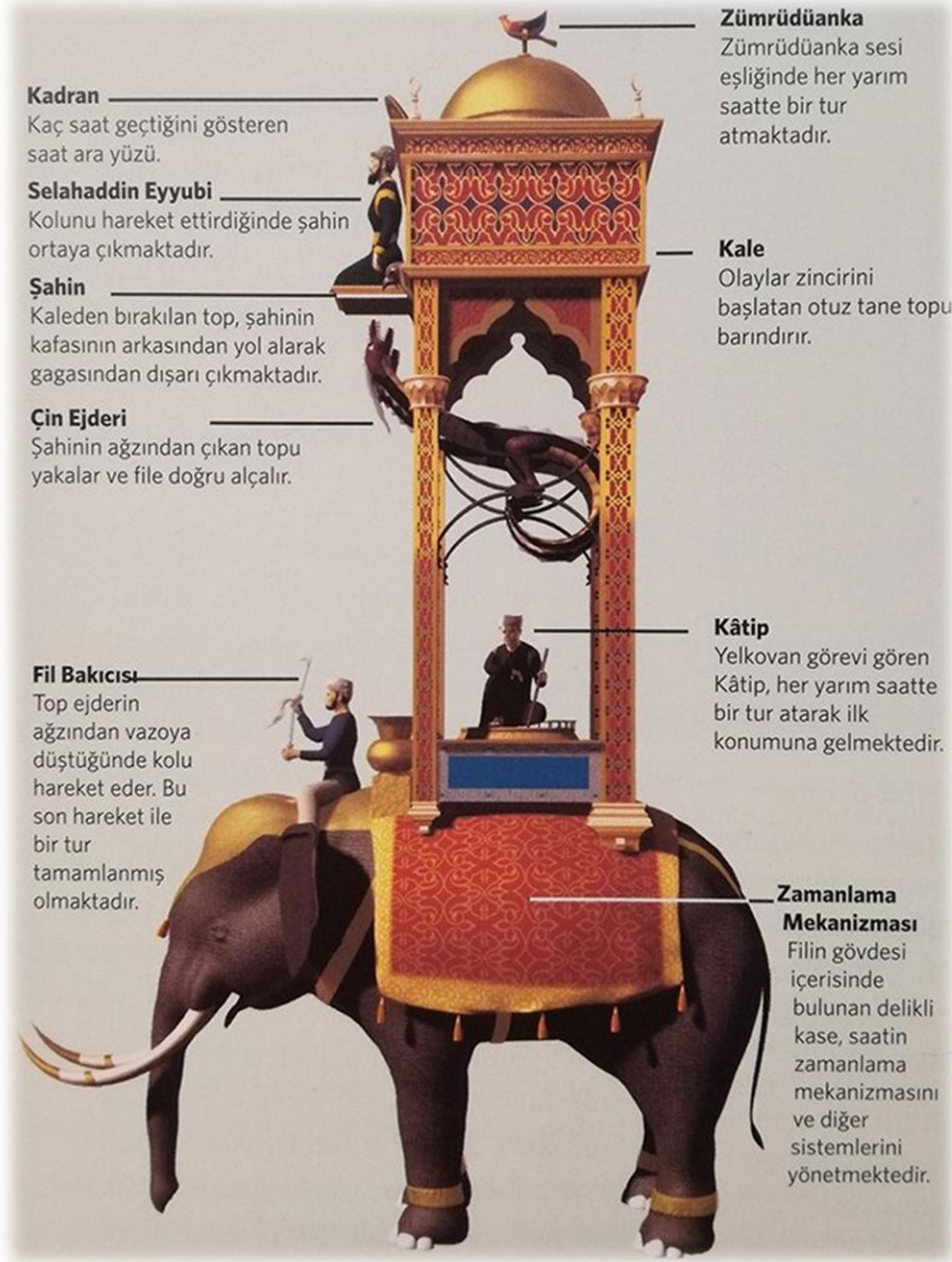
El Cezerî'nin dehası, çevrim süresinin kâsenin dibindeki delikle hassas ayarlanabilmesinde yatar. Kâsenin dolması, batması ve yeni bir çevrimin başlaması tam yarım saat sürer.

Kâse dibe battığında kuş sesine benzeyen, flüt gibi bir ses çıkarmakta, Zümrüdüanka kuşu kendi etrafında döner. Bu esnada serbest kalan bir top, Selahattin Eyyubi figürünün arkasındaki kadranı çevirir. Sağa ya da sola doğru dönen Selahattin Eyyubi figürü, bu hareketiyle hangi şahinin hangi topu bırakacağına "*karar verir*". Şahinin bıraktığı, ağzına düşen topun ağırlığıyla aşağı inen ejder, topu fil bakıcısının arkasındaki vazanın içine bırakır. Bu, fil bakıcısının kolunu hareket ettirir ve topun vazoya girmesiyle bir zil sesi duyulur.

Selahattin Eyyubi'nin yukarısındaki kadranda yarım saatte bir yarıya kadar dolan daireler saati gösterir. Bu hareketler serisi, yarım saatte bir tekrarlanarak devam eder.

Saatın, sabah ve akşam günde iki kere kurulması gerekecekti. Bunun için, otuz metal topun ilk yerlerine geri getirilmesi; ayrıca, gece ve gündüz uzunluğunun günbegün değişmesi sebebiyle bir 'saat' denilen süre farklılığı gösterdiğinden, su seviyesinin korunması gerekiyordu.

Filli Su Saatinde yer alan her figürün mekanizmada kendine özgü bir görevi vardı.

Kadran

Kaç saat geçtiğini gösteren saat ara yüzü.

Selahaddin Eyyubi

Kolunu hareket ettirdiğinde şahin ortaya çıkmaktadır.

Şahin

Kaleden bırakılan top, şahinin kafasının arkasından yol alarak gagasından dışarı çıkmaktadır.

Çin Ejderi

Şahinin ağzından çıkan topu yakalar ve file doğru alçalır.

Fil Bakıcısı

Top ejderin ağzından vazoya düştüğünde kolu hareket eder. Bu son hareket ile bir tur tamamlanmış olmaktadır.

Zümrüdüanka

Zümrüdüanka sesi eşliğinde her yarım saatte bir tur atmaktadır.

Kale

Olaylar zincirini başlatan otuz tane topu barındırır.

Kâtip

Yelkovan görevi gören Kâtip, her yarım saatte bir tur atarak ilk konumuna gelmektedir.

Zamanlama Mekanizması

Filin gövdesi içerisinde bulunan delikli kase, saatin zamanlama mekanizmasını ve diğer sistemlerini yönetmektedir.

Zümrüdüanka: Zümrüdüanka sesi eşliğinde her yarım saatte bir tur atar.

Kadran: Kaç saat geçtiğini gösteren saat ara yüzü.

Selahaddin Eyyubi: Kolunu hareket ettirdiğinde şahin ortaya çıkar.

Kale: Olaylar zincirini başlatan otuz tane topu barındırır.

Şahin: Kaleden bırakılan top, şahinin kafasının arkasından yol alarak gagasından dışarı çıkar.

Çin Ejderi: Şahinin ağzından çıkan topu yakalar ve file doğru alçalır.

Kâtip: Yelkovan görevi gören Kâtip, her yarım saatte bir tur atarak ilk konumuna gelir.

Fil Bakıcısı: Top ejderin ağzından vazoya düştüğünde kolu hareket eder. Bu son hareket ile bir tur tamamlanmış olur.

Zamanlama Mekanizması: Filin gövdesi içerisinde bulunan delikli kâse, saatin zamanlama mekanizmasını ve diğer sistemlerini yönetir.

Filli Su Saati'nin orijinalinin üç katı büyüklükte modern bir modeli, dünyanın en büyük alışveriş merkezi olan Dubai'deki İbn Battûta Alışveriş Merkezi'nde bulunur. Orijinalinin neredeyse üç katına yakın olan 7 metre yüksekliğiyle bu model, 4,5 metre uzunluğa, 1,7 metre enine ve 7,5 ton ağırlığa sahiptir.

Bir kültürel çeşitlilik abidesi sayılabilecek bu saatte, Yunanlıların (Arşimet) suyla ilgili prensipleri, Hint kökenli su saati düzeneği (gati), Hindistan fili, Mısır kökenli Zümrüdüanka, Arap figürleri, İran halısı ve Çin kültürüne ait ejder bir arada kullanılmıştır.

Bugün Gülhane Parkı içerisinde bulunan, Prof. Dr. Fuat Sezgin'in çalışmalarıyla kurulan İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nde, Filli Su Saati'nin bir modeli yer alır.